

δοθέντα ἡμῖν Μονάρχην μὲ τὴν ἀδελφικὴν ἐκείνην ἀγάπην, μὲ τὸ ὑϊκὸν ἐκεῖνο σέβας, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ τὸν πείσωσιν ἐντελῶς, ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνεθέσαμεν τὴν μέλλουσαν τύχην μας, τὴν μέλλουσαν τύχην καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐν τῷ γειτονικῷ Κράτει ὁμογενῶν μας...»¹. «...Πολλοὶ ἐλεεινολογοῦσι τὴν πατρίδα μας, λέγοντες, ὅτι εἰς τὴν μικράν μας κοινωνίαν ἡ ἀμάθεια, τὸ ψεῦδος καὶ ἡ κακία τιμῶνται... ὅτι τρέχομεν πρὸς τὸν ὄλεθρόν μας...»².

Ἐφάνη ὅτι ἤρχισε νὰ κοπάζῃ ὁ γλωσσικὸς ἀγὼν, ὅτε τὸ 1839 ὁ Κ. Οἰκονόμος δημοσιεύει σφοδροτάτην ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἱεροδιακόνου Ν. Βάμβα, ὁ ὅποιος εἶχεν ἐκδώσει μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Κοραῆ. Ὁ Οἰκονόμος, ἐπιτιθέμενος καὶ κατὰ τοῦ Κοραῆ, τὸν ὅποιον ὀνομάζει «ἄσοφον πολλάκις ἢ κακὸσοφον καὶ ματαιόσχολον», διατυπώνει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ γλῶσσα ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ ἀρχαϊκὸν ὕφος. Κατόπιν τούτου, ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος συντηρητικὸς κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου (1839), αἰσιόδοξος ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας εἰς τὸ Ἑλληνογαλλικὸν λεξικὸν (1846)³, κηρύσσεται ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς ἀρχαϊζούσης εἰς τὸ ἔργον του «Κωνσταντινούπολις» (1862), ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ δικαιολογεῖται διὰ ποῖον λόγον δὲν μεταχειρίζεται κοινούς τύπους «οἱ ὅποιοι ἀσχημίζουν τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο κληροδότημα τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης», τελειώνει μὲ τὴν ἐξῆς εὐχὴν· «Εἴθε δὲ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν ἡμῶν, ἀναγινώσκοντες μετὰ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα τὰ ἀμυδρὰ ταῦτα σκιαγραφήματα καὶ ἱλαρυνόμενοι πρὸς τὸ χύδην καὶ πεπατημένον αὐτῶν ὕφος, καθὼς μειδιῶμεν καὶ ἡμεῖς σήμερον πρὸς τὸ ὕφος τῆς

1. Ἐφημ. «Ἐλπίς», 2 Ὀκτωβρίου 1850.

2. «Ἐφημερίς τοῦ Λαοῦ», Ἀθῆναι, 18 Φεβρουαρίου 1850.

3. «Τὸ διεσμειλευμένον περὶ τὸ ἀκραιφνὲς τῆς γλώσσης δὲν εἶναι τῆς σημερινῆς ἐποχῆς· ὅταν ἐξαπλωθῇ ἡ παιδεία καὶ εἰς τὰς ὑποδεεστέρας καὶ ἐργατικὰς τάξεις, καὶ ἡ ἀνάγνωσις γίνῃ κοινοτέρα, ὅταν αἱ μεταξὺ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου Ἑλλήνων σχέσεις κατασταθῶσιν ἀνύποπτοι, τότε ἴσως ὁ περὶ τὴν γλῶσσαν καθαρισμὸς δὲν εἶναι ἄτοπος, ἀλλὰ καὶ τότε ἀκόμη πολλοὶ τύποι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς πρέπει, καθὼς καὶ ἄλλοτε εἶπον, νὰ προτιμῶνται τῶν ἀρχαίων».

Βοσπορομαχίας, νὰ ἐκτιμήσωσιν οὐχ ἦττον τὰς προσπαθείας ἡμῶν, ὅσοι ἀντιστάντες πρὸς τὸν ἀκατάσχετον ροῦν τοῦ Ἑθνους, καὶ ἀψηφήσαντες τοὺς μυκτηρισμούς καὶ τὰς φωνασκίας τῶν ἐθελοκακούντων ἢ καὶ ζηλοτυπούντων, προείδομεν καὶ προδιεγράψαμεν τὴν εὐδαίμονα ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν θέλει πραγματοποιηθῆ τὸ γλυκύτερον ἡμῶν ὄνειρον, ἡ ἐντελής νεκρανάστασις τῆς πατρώας ἡμῶν γλώσσης».

Τὸ 1853 ὁ ποιητὴς Παν. Σοῦτσος ἐξέδωκε φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ νέα σχολὴ τοῦ γραφομένου λόγου ἢ ἀνάστασις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, εὐνοουμένης ὑπὸ πάντων», ἐν τῷ ᾧ ὁποίῳ ἀφοῦ ἐπιτίθεται δριμύτατα κατὰ τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ἀκολουθούντων τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, δημοσιογράφων καὶ συγγραφέων, οἵτινες μετεχειρίζοντο γλῶσσαν «πενιχρὰν κατὰ τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν καὶ στερουμένην πτώσεων, χρόνων καὶ ἐγκλίσεων τινῶν, τῶν πλείστων προθέσεων, ἐπιρρημάτων καὶ συνδέσμων καὶ τῶν πλείστων μετοχῶν καὶ ἀντωνυμιῶν»· καὶ ἀνεβάπτισαν «Γραικὸν ἢ Γραικὴν τοῦ Κικέρωνος τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ Σαλαμινομάχους Ἑλληνας τοῦ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους», συνιστᾷ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ἀναπτύσσει τὰς ἀρχὰς, ὑπὸ τῶν ὁποίων δέον νὰ διέπτηται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. «Σκαπανεῖς ἡμεῖς» γράφει «αὐθάδεις καταρρίπτομεν σήμερον τὸ Φραγκικὸν τοῦτο καὶ πτωχὸν οἰκοδόμημα καὶ ἀνεγείρομεν ἀπὸ τοῦ μνήματος τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων, τὴν Κοινήν ἐπικληθεῖσαν τὸ πάλαι, καθιστῶντες αὐτὴν εὐληπτον καὶ ὑπὸ πάντων ἐννοουμένην». Αἱ γενικαὶ ἀρχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζει τὸ σύστημά του εἶνε· Α' Ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἡμῶν τῶν νεωτέρων ἔσεται μία καὶ αὐτή, ἡ Γραμματικὴ ἐκείνων καὶ ἡμῶν ἔσεται μία καὶ αὐτή. Β' Αἱ λέξεις, αἱ φράσεις ἐκείνων ἔσονται μόναι παραδεκταί· πᾶσα δὲ ξένη λέξις ἢ φράσις ξένη ἐν λέξεσιν ἑλληνικαῖς ἐξοβελισθήσονται...» Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ Σούτσου ἔδωκεν ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπὶ τοῦ Ραλλεῖου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀσωπίου, Φαρμακίδου, Μανούσου καὶ Ἰωάννου, ἧτις ἀπέρριψε τὰ ἔργα αὐτοῦ, βραβεύσασα τὰ ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τοῦ

Τερτσέτη. Ἀμέσως ὁ Κ. Ἀσώπιος, καθ' οὗ κυρίως ἐστρέφετο ὁ Σοῦτσος, ἐξέδωκε «Τὰ Σούτσεια ἢ ὁ Π. Σοῦτσος ἐν ποιήταις κτλ.» (1853), διὰ τῶν ὁποίων ἀνήρει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Σοῦτσου καὶ ἐχλεύαζεν αὐτὸν διὰ τὴν νέαν σχολήν, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἰδρύσῃ. Καὶ ὁ Ἀσώπιος ὅμως, καίτοι ὑπερημύνετο τοῦ Κοραῆ, δὲν ἐσταμάτα εἰς τὸ διαγραφέν ὑπ' αὐτοῦ γλωσσικὸν σύστημα, ἀλλ' ἔτεινε πρὸς τὴν ἀρχαίζουσαν. Ἐπεθύμει καὶ οὗτος τὴν πρὸς τὴν Ἀττικὴν διόρθωσιν τῆς γραφομένης γλώσσης, ἀλλὰ βαθμηδόν· «Ἡμεῖς» λέγει «οὔτε τοῦ χυδαῖσμοῦ συνήγοροι οὐδέποτε ἐγενόμεθα, οὔτε γλωσσικὸν ἐλατήριον ἐστήσαμεν, αὐστηρῶς καταδικάζοντες τοὺς παρατείνοντας τοὺς τεθέντας θεσμούς, ἀλλὰ μετ' εὐγνωμοσύνης ἀποδεχόμενοι πάσας τὰς εἰς τὸ βέλτιον γινομένας εἰς τὴν γλώσσαν μεταρρυθμίσεις, ἐπροσπαθήσαμεν ὅσον ἐνῆν, νὰ μιμηθῶμεν εἴ τι καλὸν ἐκρίναμεν, ἀφίνοντες τοὺς κρείττονας νὰ πράξωσι καλλιώτερα... Ἐφρονήσαμεν ὡσαύτως, ὅτι γλῶσσα ἐκβαρβαρωθεῖσα οὔτε διὰ μιᾶς καθαρίζεται, ἀλλὰ βαθμηδόν καὶ καθ' ὅσον τὸ Ἔθνος προκόπτει καὶ ἀναπτύσσεται...».

Ἐντεῦθεν ἄρχεται μία νέα τάσις πρὸς ἄνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἡγέται ὑπῆρξαν οἱ Ἀσώπιος, Ἰωάννου, Ζαμπέλιος, Μαυροφρύδης, Σεμιτέλος, Κων)τῖνος Κόντος, Μιστριώτης.

Ὁ Φιλ. Ἰωάννου εἰς τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῇ β' Ὀλυμπιάδι¹, εἶπε· «Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ ἀνακήρυξις τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἐνεγέννησεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος χρηστοτέρας ἐλπίδας, ἀνεζωπυρήθη τούτου ἡ ἔμφυτος φιλομάθεια, ἐστράφη δὲ πρὸ πάντων ἡ προσοχή του εἰς τὴν διάπλασιν γλώσσης ἐθνικῆς, ὡς ἀναγκαίου ὀργάνου πάσης μαθήσεως. Τὸ ἀναφυέν τότε περὶ γλώσσης ζήτημα διήρесе τοὺς λογίους τοῦ Ἔθνους εἰς τρεῖς διαφόρους μερίδας... Οἱ δὲ ὀρθότερον λογιζόμενοι, ἐνέκρινον ἔλλογόν τινα τῆς χυδαίας γλώσσης ἀνάπλασιν, δι' ἧς αὕτη ἤθελε διορθωθῆ μὲν γραμματικῶς καὶ κανονισθῆ κατὰ τὸ δυνατόν, καθαρισθῆ δὲ ἀπὸ πολλῶν βαρβαρι-

1. Φιλ. Ἰωάννου, Λόγος Ὀλυμπιακός ἐπὶ τῇ β' ἑορτῇ τῶν ἰδρυθέντων Ὀλυμπίων, Ἀθῆναι, 1871, σελ. 74.

σμῶν, πλουτισθῆ δὲ βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας, χωρὶς νὰ καταστῆ εἰς τὸν λαὸν ἀκατάληπτος.. ».

Ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, ἂν καὶ ἐξ ἴσου ψέγει τοὺς Ἀττικίζοντας καὶ τοὺς χυδαίζοντας καὶ παραδέχεται τὴν καθαρεύουσαν, δὲν κατορθώνει ν' ἀποφύγη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαϊκῆς. Τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὰς Βυζαντινὰς μελέτας¹, σελ. 682. «Ἄλλ' ἀξιοθρήνητοι καὶ ἡμεῖς αὐτοί, ὅτι εἰς ὀλίγους χαρισθέντες καὶ τὴν λοιμώδη ψώραν τῆς λεξιθηρίας καὶ ἡμεῖς νοσήσαντες, τόδε τὸ πόνημα συνετάξαμεν εἰς λέξιν ποῦ μὲν σόλοικον καὶ ἀνομοιόμορφον, ποῦ δὲ δυσπρόσιτον καὶ μὴ κοινὴν...».

Ὁ Δ. Μαυροφρύδης τάσσεται μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀπλῆς καθαρευούσης εἰς τὸ «Δοκίμιόν του περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» (1860), τὸ λεκτικὸν ὅμως ὅπερ μεταχειρίζεται ἐν αὐτῷ κλίνει περισσότερο πρὸς τὴν ἀρχαίζουσαν. «Τοιαύτη οὔσα» γράφει² «καὶ τοιαύτας μεταβολὰς μεταβληθεῖσα ἢ νεοελληνικὴ δὲν ἀπώλεσεν οὔτε τὴν πλαστικότητα, οὔτε τὴν λοιπὴν ζωτικότητα τῆς ἀρχαίας... Ἡ νεοελληνικὴ εἶναι ἡ νεωτάτη φάσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅς ὑπὲρ τριάκοντα ἢδη ἑκατονταετηρίδας τὸν ἑλληνικὸν οὐρανὸν διατρέχει, ποῦ μὲν φαεινότερος, ποῦ δ' ἀμυδρότερος καὶ ὑπ' ὁμίχλης ἐπισκιαζόμενος, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκλιπὼν τὴν ἔδραν οὐδ' ἐξαφανισθεῖς. Δὲν εἶναι οὐδὲ δύναται νὰ ὀνομασθῆ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ὥσπερ αἱ Ρωμανικαὶ τῆς Λατινικῆς· διότι αὗται μὲν εἶναι νέοι βλαστοὶ ἐκ τῆς ρίζης τοῦ μαρανθέντος, ξηρανθέντος, περικοπέντος, ἐμβολιασθέντος ἢ καὶ μεταφυτευθέντος κορμοῦ τῆς λατινικῆς ἀναβλαστήσαντες, ἐκείνη δ' ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος παλαιὸς κορμός, πολυτρόπως μὲν κολασθεῖς, περικοπεῖς, κλώνους τινὰς ἀποξηρανθεῖς, ἀλλὰ νέους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κλάδους ἀντὶ τῶν ξηρανθέντων ἀναδώσας, οὐδέποτε ἐξαντληθεῖς τὴν ζωτικὴν ἰκμάδα, δυνάμενος δ' εὐτυχῶν περιστάσεων καὶ θεραπείας τυχῶν, νὰ ἀναθάλη πάλιν καὶ ἀποβῆ ἀμφιλαφὲς καὶ βαθύσκιον δένδρον...».

Σημαντικὴν ἐξαίρεσιν τῆς ἀττικιζούσης τάσεως ἀπετέλεσεν ὁ ἱστο-

1. Σπ. Ζαμπέλιου, Βυζαντινὰ μελέται, Ἀθῆναι, 1857.

2. Δ. Μαυροφρύδου Δοκίμιον κτλ. Σελ. 31.

ρικός Σπ. Τρικούπης, ὅστις ὑπεστήριξε τὴν ἀπλήν καθαρεύουσαν καὶ ἔγραψεν εἰς αὐτὴν τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» (1853). Ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἱστορίας του ἀποκρούων τὴν διγλωσσίαν ἀποδεικνύει τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναστολῆς τῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ροπῆς καὶ κηρύσσει τὸ «μὴ περαιτέρω»· «τὴν μέσην ὁδόν, τὴν μεταξύ, λέγω, τῶν χυδαῖζόντων καὶ τῶν ἑλληνιζόντων, ἐβουλήθη συγγράφων νὰ βαδίσω, διότι ἐθεώρησα καὶ θεωρῶ, ὅτι ἐν τῇ μέσῃ ταύτῃ ὁδῷ κεῖνται τὰ ἀφανῆ εἰσέτι ὄρια τῆς γλώσσης, ἃν θέλωμεν, οὐδ' ἤμποροῦμεν νὰ μὴ θέλωμεν, νὰ καταντήσῃ ἡ λαλουμένη καὶ γραφομένη γλῶσσα μία καὶ ἡ αὐτή... Λυπηρὸν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἡμετέρων λογίων, γοητευόμενοι ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἀττικῶν συγγραφέων, ἐξέκλιναν τῆς ὁδοῦ ταύτης, μετασχηματίζοντες ἐπὶ τὸ ἀττικώτερον τὴν δωρίζουσαν γλῶσσάν των, ὡς ἂν δέν ἦσαν οἱ δωρικοὶ σχηματισμοὶ τῆς Ἑλληνικῆς. Ἡ ἄσκεπτος αὕτη ροπή εἰς τὸ ἀττικίζειν εἶν' ἔτι μᾶλλον λυπηρά, διότι ἀπομακρύνει ὑπὲρ τι ἄλλο τὴν γραπτὴν γλῶσσαν τῆς κοινῆς τοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ τὴν πλουτίζει ἢ νὰ τὴν καθαρίζει, ὡς μηδεμίαν χρεῖαν ἔχουσαν τοιοῦτου καθαρισμοῦ. Τοιαύτη ροπή, μηδὲν ὠφελοῦσα καὶ πολὺ βλάπτουσα, ἔχει κατ' ἐμὲ ἀνάγκην ἀναστολῆς, ὡς ἀδίκως καὶ παραλόγως τοὺς ἐν κοινῇ χρήσει ἰδιωτισμοὺς μιᾶς ἑλληνικῆς καὶ ζώσης διαλέκτου εἰς τοὺς μὴ ἐν κοινῇ χρήσει ἰδιωτισμοὺς ἄλλης Ἑλληνικῆς καὶ μὴ ζώσης διαλέκτου μετατρέπουσα... Ἀλλὰ πάλιν τί λέγω, τὸ «μὴ περαιτέρω» φαίνεται ὀρθὸν καὶ σωτήριον παράγγελμα, ὅχι βεβαίως ὡς πρὸς τὸν πλουτισμὸν τῆς κοινῆς γλώσσης, ἢ ὁποῖα καλὸν νὰ πλουτίζεται ἐπαρκῶς ἐκ τῶν θησαυρῶν τῆς παλαιᾶς, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν μηχανισμόν καὶ τὸν ἰδιωτισμὸν της...».

Ἡ ἔλλειψις ἀφ' ἑνὸς σταθερᾶς καὶ ἱκανοποιητικῶς συγχρόνου πραγματικότητος καὶ ἡ ἐπίδρασις ἀφ' ἑτέρου τῶν ἀττικιζόντων λογίων ἐδημιούργησε παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ ἰσχυρὸν ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας γλώσσης ρεῦμα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφέρετο παραπαίουσα. Τὸ 1882 ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κ. Κόντος διὰ τῶν ἐκδοθεισῶν τότε «Γλωσσικῶν του Παρατηρήσεων» ἔδωκε νέαν ὥθησιν πρὸς τὸν ἀρχαϊσμόν. «Ὁ τῶν νέων Ἑλλήνων λόγος» γράφει ἐν τῷ προλόγῳ του «γέμει σφαλμάτων παντοδαπῶν, ἅπερ οὐδαμῶς οὐδὲ τῷ ἄκρω

δακτύλω γραμμάτων γεγευμένω ἀρμόζει ν' ἀγνοῆ» καὶ εἰς τὰς 200 παραγράφους τοῦ ἔργου του ὑποθηκεύει πῶς οὗτος μὲ πρότυπον τὴν Ἀττικὴν πρέπει νὰ διορθωθῆ. Ἐξ ἄλλου ὁ συνάδελφος αὐτοῦ Γ. Μιστριώτης καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ διὰ δημοσιευμάτων καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐξώθει δημοκοπικῶς τὸν γραπτὸν λόγον πρὸς τὴν ἀρχαίαν. Εἰς τὸν Κόντον ἀπήντησεν ὁ Δ. Βερναρδάκης διὰ τοῦ ἔργου του «Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχος» (1884). Ὁ Βερναρδάκης ἀποδέχεται τὴν δημοτικὴν, πρὸς τὴν ὁποῖαν συμβουλεύει νὰ βαδίσωμεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀποκαθαίροντες αὐτὴν ἀπὸ τῶν στοιχείων τῆς καθαρσεύσης· «Ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται¹. Ἐὰν ὁ Ἀττικισμὸς παρεξηγούμενος ἀπεκώλυσε, καθ' ἃ εἶδομεν, ἔκπαλσι τοὺς λογίους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους νὰ κανονίσωσι τὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ὄχι διὰ τῆς ξένης γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, καὶ ἰδίως τῆς ἀττικῆς, αὐτὸς οὗτος ὁ ἀττικὸς λόγος ὀρθῶς κατανοούμενος θέλει ὀδηγήσει τοὺς λογίους εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ, εἰς τὴν διορθωσιν τῆς γλώσσης. Ναί, λέγομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ πάντων τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἀττικιστῶν, ἄς μιμηθῶμεν τοὺς ἀττικούς, ἀλλ' ὄχι ὡς ψιττακοί, ὄχι ὡς ὄρνεα, ἀλλ' ὡς ἄνθρωποι, ὡς λογικὰ ὄντα. Ἄς διορθώσωμεν τὴν γλῶσσαν, ὄχι ψιττακίζοντες τὸ νεκρὸν γράμμα τῆς νεκρᾶς ἀττικῆς διαλέκτου, ἀλλὰ μιμούμενοι τοὺς ἀττικούς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ἄς ρυθμίσωμεν τὴν σημερινὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ὅπως ἐρρύθμισαν ἐκεῖνοι τὴν ἰδικὴν των. Ἐκεῖνοι δὲν ἐψιττάκισαν ὡς ὄρνεα τῶν παλαιότερων ἑλληνικῶν διαλέκτων τοὺς τύπους, ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον, εἴ τι ὑπῆρχε παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ποιηταῖς λείψανον τοιούτων λέξεων καὶ τύπων ἀχρήστων καὶ ἀπηρχαιωμένων τὸ ἀπεσκοράκισαν, ἔσπευσαν δὲ ν' ἀφομοιωθῶσιν ἐγκαίρως καὶ καθ' ὀλοκληρίαν ἐν τῇ πεζογραφίᾳ πρὸς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τοῦ ἀττικοῦ λόγου. Ἄς ἀποσκορακίσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῆς καθαρσεύσης ὅλον τὸν φορητὸν τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων, ὅσους ὡς καρφία ἐνεπήξαμεν διὰ τῆς βίας εἰς τὸ σῶμα τῆς ζώσης γλώσσης τοῦ Ἔθνους... Λεπτομερεῖς κανόνας δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ διαγράψωμεν, ἀλλ'

1. σελ. 464-5.

εἶνε εὐκόλον νὰ τοὺς διατυπώσῃ καὶ ἐφαρμόσῃ ἐμπράκτως ἕκαστος, ὅταν ἀποδεχθῆ ἦν ἀνεκηρύξαμεν ἀρχήν, ὅτι ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ ὀφείλει ὄχι νὰ καρκινοβατῆ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ χωρῆ βαθμηδὸν ὅλον ἐν πρὸς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, βαθμηδὸν καὶ ἀδιακόπως ἀνακαινιζομένη μὲν πρὸς τὸ πρότυπον τοῦτο, ἀποβάλλουσα δ' ἐκάστοτε ὅ,τι δυσσαφομείωτον ἢ περιττὸν ἐκ τῆς παλαιᾶς, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἡ γραπτὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους συναφομοιωθῆ κατ' οὐσίαν καὶ ἐπαρκῶς πρὸς τὴν καθομιλουμένην, τὴν μόνην ἀληθῆ, ὡς μόνην πραγματικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους γλῶσσαν...».

Εἰς τὴν συζήτησιν ἀνεμίχθη ὁ ἐπίσης καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γ. Ν. Χατζιδάκις, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς μελέτης του ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (1884), διαφωνῶν καὶ πρὸς τὸν Κόντον καὶ πρὸς τὸν Βερναρδάκην, ὑπεστήριξεν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἀγνοεῖται εἰσέτι ἐντελῶς, τ.ἔ. φθογγικῶς, τυπικῶς, συντακτικῶς, φρασσεολογικῶς, λεξικολογικῶς, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις νὰ ἀναλάβῃ τὰ σοβαρὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα πᾶσα γραφομένη γλῶσσα ἔχει. Καίτοι δ' ἀποδεχόμενος ταύτην ἐδίσταζε νὰ συμβουλεύσῃ τὴν χρῆσιν αὐτῆς πρὶν ἐξετασθῆ καὶ γνωσθῆ. Ἐπίστευεν εἰς τὴν ὑπαρξιν διγλωσσίας, τὴν ὁποίαν διὰ πολλῶν δημοσιευμάτων του ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ. «Περὶ ἐπανόδου εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ ἐκβολῆς τῆς γραφομένης οὐδεὶς εὐλογος λόγος δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ γίνηται. Διότι καὶ αὕτη ἔχει ἤδη τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ δὴ δικαίωμα ὑπάρξεως ἐκ τῆς ἱστορίας. Ὁμολογῶ προθύμως ὅτι, ἐὰν πρὸ δύο ἢ τριῶν ἑκατονταετηρίδων οἱ Ἕλληνες μετεχειρίζοντο εἰς φιλολογικὰ ἔργα διάλεκτόν τινα οἶανδήποτε καὶ ἔκτοτε ἀκαταπαύστως ταύτης ἐποιοῦντο χρῆσιν, ἡμεῖς σήμερον ἀναμφιβόλως θὰ ἐγράφομεν καὶ θὰ ἐλαλοῦμεν ἄλλην γλῶσσαν ἢ τὴν νῦν. Πρὸς δὲ ὁμολογῶ ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη θὰ ἦτο ζωηροτέρα, τοῦλάχιστον ἐπὶ τινα χρόνον, τῆς νῦν γραφομένης καὶ ὅτι ἐγὼ μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως θὰ ἔβλεπον τὸ φαινόμενον τοῦτο... δι' αὐτὸ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἀποβολὴν τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου σήμερον εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία, ἀφοῦ οὗτος ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐκτήσατο ἱστορικὸν δικαίωμα, τ.ἔ. ἀφοῦ ἐν αὐτῷ συνετάχθη τὸ πολίτευμα καὶ ἡ

λοιπή νομοθεσία ἡμῶν, ἐν τούτῳ πάντοτε ἐλάλησαν καὶ λαλοῦσιν οἱ ρήτορες ἡμῶν ἐν τῇ Βουλῇ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ πανταχοῦ, ἐν τούτῳ ἐγράφησαν πάντοτε αἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ βιβλία ἡμῶν, οὗτος εἶνε ὁ φορεὺς παντὸς πολιτισμοῦ ἡμῶν. Διὰ πάντα ταῦτα οὐδείς ἀνθρώπων δύναται εὐλόγως νὰ διαμφισβητῇ αὐτῇ τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας κεχορηγημένον δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως, ἐκτὸς ἂν ἐπιθυμῇ νὰ νομίζεται ἀλλόκοτος καὶ ἰδιότροπος ἢ καὶ γελοῖος»¹.

Ὁ ἀνηφορικὸς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν κατήφορος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀκατασχέτως ἐφέροντο οἱ ἀττικίζοντες καὶ μετ' αὐτῶν τὸ ἔθνος καὶ ὁ ὁποῖος παρέλυε πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν τῆς χώρας, ἦτο φυσικὸν νὰ γεννήσῃ ἀντίδρασιν ἀντίρροπον ἐν τῇ δημοτικιστῇ παρατάξει, τῆς ὁποίας κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι καὶ ἀρχηγοὶ ὑπῆρξαν οἱ Ἰω. Ψυχάρης, Ἀλ. Πάλλης καὶ Ἀργ. Ἐφταλιώτης. Πρέπει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ τὸ ἐξῆς φαινόμενον· ὅτι μαζὶ μὲ τὸν Κόντον ἐξέλιπε σχεδὸν² ὄλοσχερῶς ὁ παράγων τοῦ ἀρχαϊσμοῦ ἐν τῇ γλωσσικῇ συζητήσει. Ἐκτοτε ὁ ἀγὼν συνήπτετο μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς, οὐδενὸς πλέον τολμῶντος νὰ ὑποστηρίξῃ ἐπάνοδον πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Ὁ Ἰω. Ψυχάρης ἐξέδωκε τὸ 1888 ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ Ταξίδι μου», τὸ ὁποῖον κατέστη ἐν δεύτερον σύμβολον πίστεως διὰ τοὺς δημοτικιστάς. Ἐν αὐτῷ ὁ Ψυχάρης λαμβάνει λέξεις τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης, οὐχὶ πάντοτε τὰς εὐχρηστοτέρας καὶ εὐηχοτέρας, ὑπάγει αὐτὰς εἰς αὐστηροὺς γραμματικοὺς κανόνας, ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντας καὶ κατασκευάζει οὕτω μίαν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν προβάλλει ὡς ἐθνικὴν, ἢ ὁποία ὅμως εἶνε προσωπικὴ του.

Εἰς τὸν πρόλογον ἑνὸς ἄλλου ἔργου τοῦ Ψυχάρη «Ἡ Ἀγνή» ὁ Δ. Γληνός, εἰς ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν ὁπαδῶν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ὡς ἀκολούθως χαρακτηρίζει τὸν Ψυχάρην,³ «...Ὁ Ψυχάρης ἦτανε ἄνθρωπος τοῦ «πρέπει», ἑνὸς ἀμείλιχτου κατηγορικοῦ κα-

1. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Ἀθήναι, 1901, τ. Α', σελ. 259.

2. Ἀπέμενε ὁ Γ. Μιστριώτης, ἀλλὰ τὸ κῦρος αὐτοῦ δὲν ἦτο τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

3. Γιάννη Ψυχάρη, Ἀγνή, δεύτερη ἔκδοσις, ἐν Ἀθήναις, 1938, σελ. 26-30.

νόνα. Έδω εἶνε ὄλο τὸ μεγαλεῖο του, ὁ τίτλος του γιὰ τὴν ἱστορία. Καὶ εἶχε ὄλα τὰ καθαρὰ γνωρίσματα τοῦ ἐπαναστάτη ὁδηγητῆ μέσα στὸ ρόλο ποὺ τοῦ ὄρισαν οἱ ἀντικειμενικοὶ ὄροι. Εἶχε τὴ γνώση, μιὰ γνώση ξεκαθαρισμένη, φωτισμένη, χωρὶς κανένα δισταγμὸ, χωρὶς καμιὰν ἀμφιβολία, χωρὶς καμιὰ ταλάντεψη. Καὶ εἶχε τὴν πίστη, τὴν ἀπόλυτη πίστη. Καὶ εἶχε τὴν παλληκαριά τῶν ἰδεῶν του καὶ τῆς πίστεως του, τὴν ἀπόλυτη ἀδιαλλαξία, τὸ φανατισμὸ καὶ τὴν ἀπόλυτη συνέπεια. Ὅσα τοῦ κατηγόρησαν οἱ ἐχτροὶ του, ὄσα τοῦ κατηγόρησαν οἱ ταλαντευόμενοι μικροαστοὶ, ὄσα τοῦ ἔψεξαν οἱ λιγόψυχοι δημοτικιστάδες, αὐτὰ ἴσα ἴσα ἀποτελοῦν τὴν ἀρετὴ του, χωρὶς αὐτὰ δὲν ὑπάρχει ἐπαναστάτης καὶ δὲν ὑπάρχει ὁδηγητής. Ἔτσι ἔγραψεν ὁ Ψυχάρης «Τὸ ταξίδι». Καὶ στάθηκεν ἀκέριος, ἀτράνταχτος σαράντα χρόνια στὸ πυργοκάστελλό του, ἀπάνω στὴν πολεμίστρα, χωρὶς μιὰ στιγμή νὰ ἀποκαρδιώσῃ, χωρὶς μιὰ στιγμή νὰ φοβηθεῖ, μὲ ἓνα πάθος ἀκούραστο, ἀπαράμιλλο, πάθος γιὰ τὴν ἰδέα, πάνω ἀπὸ τὰ πρόσωπα, πάνω ἀπὸ κάθε μικρότητα. Μέσα στὸ «Ταξίδι» εἶνε ὄλος ὁ Ψυχάρης, ὁ ἐπιστήμονας, ὁ λογοτέχνης, ὁ κριτικός, ὁ μαχητής, ὁ ἄνθρωπος. Εἶναι τὸ «ἔργο» του. Μποροῦσε καὶ νὰ πεθάνῃ ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ χωρὶς νὰ χάσῃ τίποτε ἀπὸ τὸν ἱστορικό του ρόλο. Ὅλες οἱ ἰκανότητες τοῦ Ψυχάρη συντρέξανε γιὰ νὰ συνθέσῃ μὲ μιᾶς τὸ ἔργο ἀλάκαιρης τῆς ζωῆς του. Ὁ ἴδιος δὲν τὸ ξεπέρασε ποτέ, μὰ οὔτε τὸ ξεπέρασε κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τὴν τάξη του. Δὲν εἶνε ἔργο θεωρητικό. Δὲν εἶναι μόνο ἐπιστήμη. Εἶναι καὶ λογοτεχνικό, εἶναι καὶ κριτικό. Καὶ περισσότερο ἀπ' ὄλα, τὸ ἔργο ποὺ δίνει τὴν ἰδέα ἀκέρια καὶ ὀλοκληρωτικὰ ἐνσαρκωμένη. Δὲ ζητᾶει νὰ πείσῃ τὸ ἔθνος νὰ πάρῃ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, τοῦ ἔδωκε τὴ γλῶσσα. Καὶ τὴν ἔδωκε ἀπαρτισμένη, κανονισμένη, μὲ μιᾶς. Ὁ ἑλληνικὸς πεζὸς λόγος δὲν παρουσίασε τίποτε ὡς τώρα ποὺ νὰ ξεπέρασε τὸ «Ταξίδι». Εἶναι γιὰ τὸ δημοτικισμὸ ἔργο κλασικὸ καὶ θὰ μείνῃ φαίνεται ἀκόμη γιὰ πολὺ, ὡς ποὺ ν' ἀνέβῃ ὁ νεοελληνικὸς πεζὸς λόγος ὡς τὸ «Ταξίδι». Σήμερα μόλις ἀρχίζουμε νὰ νιώθουμε τὴ βαθύτερη, τὴν ἀναγκαστικὴ του προσταγή... Ἄν πρόκειται νὰ ζήσῃ ὁ λαὸς τοῦτος, θὰ περάσῃ ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ Ψυχάρη καὶ ὄσοι δουλεύουν πνευματικὰ γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπολύτρωση τοῦ λαοῦ,

θά προδώσουν τὴν ἀποστολή τους, ἂν δὲν ὑποτάξουν τὸν ἑαυτό τους στὸ γλωσσικὸ κανόνα ποὺ ἔδωκε Ἐκεῖνος».

Εἰς τὸν πρόλογον «Δυὸ λόγια»¹ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ταξιδιοῦ» ὁ ἴδιος ὁ Ψυχάρης δίδει τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς συγγραφῆς του· «Ὅποιος μὲ διαβάσῃ θὰ καταλάβῃ μὲ τί σκοπὸν ἔγραψα τὸ Ταξίδι μου. Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμᾷ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα του ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσα ἕνας εἶναι ὁ ἀγῶνας. Πάντα ἀμύνεται περὶ Πάτρης». Ἡ ζωὴ μου εἶναι τῆς Γαλλίας... Γεννήθηκα ὅμως Ρωμιὸς καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω· ἔχω χρέη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Θέλησα νὰ τῆς τὸ δείξω. Ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τῆς εἶμαι χρήσιμος στὸν πόλεμο, τοῦλάχιστο πολεμῶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας τὴ γλῶσσα... Δὲν ἔβαλα ἕναν τύπο γραμματικὸ, δὲν ἔγραψα μιὰ λέξη, μιὰ συλλαβὴ στὸ βιβλίο μου, χωρὶς νὰ τὸ συλλογιστῶ πρὶν ὦρες, μπορῶ νὰ πῶ μάλιστα χρόνια, ἀφοῦ κάθε χειμῶνα στὰ δημόσια μαθήματά μου τῆς Σορμπόννας, τῆς γλώσσας μας τὴν ἱστορίαν μελετῶ... Δικὴ μου γλῶσσα δὲν ἔχω καὶ δὲν ἔφτιασα γλῶσσα, γιὰτὶ πλάστης δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν «κοινὴν» γλῶσσα τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας δὲν ἔχει μιὰ λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεταιται παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Μοῦ φαίνεται πῶς πρώτη φορά, σ' ἀφτό μου τὸ βιβλίο, γράφηκε μὲ κάποια σειρὰ κ' ἐνότητά ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Προσπάθησα νὰ τὴ γράψω κανονικά, νὰ φυλάξω τοὺς νόμους τῆς, νὰ προσέξω στὴ φωνολογίαν, στὴ μορφολογίαν, στὸ τυπικὸ καὶ στὴ σύνταξιν τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς...».

Εἰς τῆς β' ἐκδόσεως τὸν πρόλογον, κυκλοφορησάσης μετὰ ἑπταετίαν, καθ' ἣν ἐδημοσιεύθησαν πλεῖστα κριτικαὶ καὶ ἐπικρίσεις τοῦ ἔργου τοῦ Ψυχάρη καὶ ἐδημιουργήθη μεγάλη ταραχὴ τόσον μεταξὺ τῶν διανοουμένων, ὅσον καὶ μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἀναλύει οὗτος καλύτερον τὸ ἔργον του, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπέφερον, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, διορθώσεις καὶ γλωσσολογικὰς καὶ μορφολογικὰς· «...Τὸ πιὸ πολὺτιμο ἀπ' ὅσα χάσαμε, εἴτανε ἴσια ἴσια ἡ γλῶσσα ἡ ἀρχαία, ποὺ γιὰ νὰ τὴν κρατήσουμε, κάμαμε τίς περισσότερες θυσίας. Ἀφτὴ ζοῦσε

1. Ψυχάρης· «Τὸ ταξίδι μου», ἐκδοσις Γ' Ἀθῆναι, 1926, σελ. 34 κ.έ.

στά χείλια τοῦ λαοῦ. Ἐννοεῖται, ὅφρ' ὁ λαὸς τῆ μιλοῦσε καὶ τῆ μιλά. Ἐλάτε νὰ τὴν ὑποθέσουμε ὅσο πρόστυχη, ὅσο βάρβαρη, ὅσο χαλασμένη κι' ἂν τῆ λένε μερικοί, ἔπρεπε ἱερὴ νὰ μᾶς εἶναι, μιὰ κ' εἶτανε κόρη τῆς ἀρχαίας. Τίποτα! Τὴν καταστρέψομε γιὰ νὰ φανοῦμε ἀρχαιότεροι. Βυθιστήκαμε στὰ βιβλία. Πήραμε μιὰ λέξη, πήραμε δύο, πήραμε χιλιάδες... Δὲν παρατηρούσαμε ὅμως πῶς οἱ λέξεις αὐτές, οἱ ξεψαρεμένες, μοιάζανε ἀλήθεια μὲ κάτι ψάρια ὠγύγια, θεόχοντρα καὶ σεβάσμια, πού συνηθίσανε χρόνια καὶ χρόνια νὰ ῥογκινοῦνται κάτω στῆς θάλασσας τοὺς ἄβυσσους, καὶ πού ὅταν τὰ φέρῃς στὴν ἀπανωσιὰ τοῦ νεροῦ, σκάνουνε ἀμέσως, γιὰτὶ χρειάζονται νὰ τὰ πατῆ τὸ βάρος τῆς κατάβαθης ἀτμοσφαίρας, κι' ὁ ἀέρας μᾶς τοὺς εἶναι πάρα πολὺ ἀλαφρὸς. Οἱ ψαρογνώστες καὶ ἰχθυολόγοι διηγοῦνται πῶς τέτοια ζᾶ, προτοῦ γεράσουνε, δὲν κατεβαίνανε, ὅπως κάνουνε τώρα, στάόρατα καὶ στά σκοτεινά, παρὰ παίζανε μὲ τὸ κῦμα σὰν τὰ δερφίνια, εἶτανε καὶ πολὺ μικρότερα... Κατόπι ἂν δείξη ἡ Ἑλλάδα στὸ τέλος ἐνέργεια περσότερη καὶ περσότερη ἀγάπη γιὰ τὴν ἐθνικὴ τῆς τῆ γλώσσα καὶ γιὰ τὴ δουλειὰ πού κάμαμε, ὥσπου νὰ τὴν κανονίσουμε καὶ κανονισμένη πιά νὰ τῆς τὴν καθιερώσουμε τῆ γλώσσα τὴν ἐθνικὴ, ὅσοι τύχη καὶ διαβάσουν κατόπι τὰ σημειώματά μου ἐκεῖνα, θὰ καταλάβουνε πῶς εἶχα τοὺς λόγους μου ὅταν ἔγραψα τὸ Ταξίδι μου, πῶς δὲν καταπιάστηκα τέτοιο βιβλίο, χωρὶς πρῶτα νὰ ξετάσω τὰ καθέκαστα κι' ἀπὸ τὰ καθέκαστα νὰ μορφώσω γνώμη πού νὰ στέκη. Τὴν ἱστορικὴ μας γραμματικὴ τὴν εἶχα μελετημένη χρόνια πρὶν ξαναβγῶ στὸ Ρωμαῖκο... Μεγαλήτερη χαρὰ γιὰ τὸ γλωσσολόγο δὲν ἔχει καὶ τὴν ἀπόλαψα τότες μὲ κάθε λέξη πού μάζωνα. Πῆγα στὰ σχολειὰ, Ἑλληνικὰ, δημοτικὰ καὶ γυμνάσια, πῆγα στὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένου Σκολή, κράτησα σημείωση γιὰ κάθε παράδοση, κάθε τάξη ὅπου πῆγα. Μίλησα μὲ τοὺς βαρκάρηδες ἢ καϊξῆδες, μίλησα μὲ τοὺς φτωχοὺς καὶ μικροὺς, μίλησα μὲ τὴν πιὸ διαλεχτὴ, μὲ τὴν καλήτερη κοινωνία... Μοῦ ἔλειπε ὥστόσο κάτι νὰ μάθω, πού μοῦ φαινότανε σὰν ἀπαραίτητο. Στὴν Πόλη καὶ στὴν Ἀθήνα, στὰ λεγόμενα τὰ κέντρα καὶ μάλιστα στῆς πρωτέβουσες, συνηθίζουνε τὴν κοινητὴ λαλιά. Ἐπρεπε τώρα νὰ διῶ καὶ τὴ ντόπια τί πρᾶμα εἶτανε.

Θυμοῦμαι καὶ πῶς νὰ τις ξεχάσω, τίς μέρες τίς χαρισάμενες ποὺ πέρασα στὸ Πυργί, ἓνα χωριὸ τῆς Χιός... Λούστηκα στὴν καθάρια γλῶσσα τοῦ Πυργιοῦ, ὅπου κάθησα μήνα, πότισα μὲ τὰ Πυργούσικα τὴν ψυχὴ μου, ἀφοῦ πρῶτα εἶχα προσπαθήσει νὰ ξεκαθαρίσω τῆς γλῶσσας μας τὰ ἱστορικὰ κι ἀφοῦ κατόπι πάσκισα νὰ τὴν ἀρπάξω ἀπὸ τὰ χεῖλια ὄλονῶνε. Κ' ἔτσι ἔγινε τὸ «Ταξίδι μου»... Μὲ εἶπανε πολλές φορές καὶ μὲ λένε ἀκόμη φανατικό. Φανατισμὸς στὴ γλῶσσα, ὅπως τὸ ἐννοοῦνε οἱ κατηγορητάδες μας, σημαίνει νόμος ἔθνικός. Ἄμα θέλης νὰκούσης τὸ νόμο καὶ νὰκολουθήσης τὴ γραμματική, νομίζουμε πῶς εἶναι ἀπὸ πείσμα ἢ ἀπὸ καμιὰ ὑπερβολικὴ πεποίθηση στὴ δύναμή σου. Πεποίθηση ἀνάγκη ν᾿ἔχης. Μὰ ἐγὼ κι ἀπὸ τότες ποὺ καταπιάστηκα τὸ «Ταξίδι» ἔλεγα πάντα πῶς γλῶσσα μᾶς χρειάζεται, ὄχι τάχα γιὰ νὰ γράφουμε τὰ βιβλία μας καὶ σῶνει, παρὰ γιὰ νὰπολάβη στὸ τέλος μιὰ γλῶσσα καὶ τὸ ἔθνος, δηλαδή νὰ τὴ μαθαίνουνε τὰ παιδιὰ στὸ σκολεῖο, ἐπειδὴ συλλογιόμαστε τὸ μέλλο κι ἀφτὸ πρέπει νὰ συλλογιούμαστε. Ὅταν ὁμως βάζεις τέτοιο πρᾶμα μὲ τὸ νοῦ σου, ὅταν ἀποβλέπεις στὰ παιδιὰ, μοῦ φαίνεται ἀπαραίτητο νὰ τοὺς δώσης καὶ μιὰ γραμματικὴ. Ἡ γραμματικὴ σου πάλε θὰ βασίζεται σὲ κάποιους κανόνες. Νὰ λοιπὸν ποὺ γίνεσαι φανατικός. Τὴ γραμματικὴ ἐγὼ τὴν ἔγραψα μὲ κάθε λέξη μὲ κάθε τύπο τοῦ «Ταξιδιοῦ». Ἄν ὑπάρχει κανένα γλωσσικὸ προτέρημα στὸ «Ταξίδι», θαρρῶ ἴσια ἴσια πῶς εἶνε ἡ γραμματικὴ τοῦ ἢ ὠρισμένη, ὁ φανατισμὸς τοῦ ¹, σὰν ἀγαπᾶς. Κατόπι παραδέχτηκα στὰ γραφτὰ μου καὶ διάφορους τύπους γιὰ μιὰ λέξη, ὅλους ἐννοεῖται δημοτικούς... Στὸ λεχτικὸ καὶ στὸ ὕφος ἄλλαξα λίγα. Ὅταν ἔχη κανεὶς τὴν κακὴ συνήθεια νὰ δημοσιέβη πολλά, δὲν πρέπει νὰ ψιλαφίζη μὲ τὸ παραπάνω τὰ παλιά του. Κάλλια νὰ κάμη καινούργια. Ἐπειτα δὲ μοῦ φάνηκε σωστὸ νὰ κάθουμαι τώρα νὰ στολίζω τὸ «Ταξίδι» μὲ τεχνοσοφίες ποὺ δὲν τις εἶχε πρῶτα. Βέβαιο πῶς σήμερα θὰ γράφω κάπως καλήτερα τὴ γλῶσσα. Πιὸ τίμιο νὰ μὴ γε-

1. Καὶ ὁμως εἰς τὴν α' ἐκδοσιν ἔγραφε : «Δὲν ἔφτειασα γλῶσσα, γιατί πλάστης δὲν εἶμαι... Προσπάθησα νὰ προσέξω... στὸ τυπικὸ καὶ τὴ σύνταξη τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς». Ἐδῶ παραδέχεται ὅτι τὸ «Ταξίδι» ἔχει ἰδικὴν τοῦ γραμματικὴν, τὴν ὁποῖαν ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ μὲ φανατισμόν.

λῶ τὸν ἀναγνώστη καὶ νάφῃσω στὴ θέση τους κάτι ἀδέξια καὶ νε-
 ανήσια ποὺ τότες δὲν τὰ πρόσεχα... Διώρθωσα ὅμως ἄλλα μερικά...
 Ἐγὼ εἶμαι καὶ καλὸ παιδί. Σὰ δίσταζα, σὰ δὲν εἴμουνε ὅλους διόλου
 βέβαιος γιὰ καμιὰ λέξη, τὴν ἄλλαξα καὶ τούτη στὴ β' ἔκδοση,
 ἐδῶ, λ.χ. τὸ «βιός» ποὺ καὶ γι' ἀφτὸ μοῦ ριχτήκανε. Κι ὅμως νομίζω
 πὼς δὲ γίνεται, καὶ θὰ τᾶκουσα μὲ τὴ σημασία ποὺ τᾶχω¹... Τί
 λέτε νὰ εἶμαι, γλωσσολόγος ἢ ψυχολόγος, ἐπιστήμονας ἢ ποιη-
 τής; Ὁ ἴδιος καλὰ καλὰ δὲν τὸ κατέχω, νὰ σᾶς τὸ πῶ. Ἴσως δὲν εἶ-
 μαι καὶ τίποτα. Ἐνα πράμα νιώθω, πὼς εἴτε λέξη πιάνω νὰ ψυχο-
 λογήσω εἴτε ἀνθρώπινη ψυχὴ, διαφορετικὴ δουλειὰ δὲν κάνω κι
 ὅσο ἢ μιὰ μὲ συνεπαίρνει, τόσο μὲ συνεπαίρνει κ' ἡ ἄλλη... Νὰ μὴ
 σᾶς τὸ κρύβω, ἐγὼ τὸ «Ταξίδι» μου, σὰν τᾶγραψα, θέλησα νὰ τὸ
 «τραγουδήσω». Μπορεῖ νὰ γελιοῦμαι καὶ νὰ μοῦ πῆτε σεῖς πὼς ἡ
 ἀπαίτηση μεγάλη, νὰ γυρεύω νὰ περάσω ἄξαφνα καὶ γιὰ ποιητής.
 Μὰ τί νὰ σᾶς κάμω ποὺ τὴν ἀπαίτηση τὴν ἔχω;... Τὸ ζήτημα τὸ
 γλωσσικὸ ἔχει τὰ ψυχολογικά του. Ἀφτὰ θὰ μελετήσουμε, κ' ἔτσι
 μπορεῖ νὰ ρίξουμε ματιὰ βαθύτερη καὶ στὴ σημερινὴ ψυχολογία
 τοῦ Ρωμιοῦ. Τὸ πιὸ περίεργο, τὸ πιὸ ἀπίστευτο ποὺ ἀκολούθησε
 στὸ περίφημο ζήτημα, μοῦ φαίνεται πὼς δὲν τὸ παρατήρησε ὡς
 τώρα κανένας... Δὲ θέλω νὰ κατηγορήσω τὸν Κοραή· ὁ Κοραῆς εἶχε
 μάθηση, δὲν τοῦ ἔλειπε καὶ κάποια ἐπιστημονικὴ ἀξία ἢ σὰν προτι-
 μάτε κάποιο μύρισμα τῆς ἐπιστήμης... Ρωμαίικα θὰ τὸν ποῦμε «γρα-
 φτοδίφη» καὶ σκοπὸ δὲν ἔχω νὰ τὰναιρέσω... Μπορεῖ νὰ καφκήθη-
 κα πιά ἀπάνω πὼς εἶμαι ποιητής. Μὰ σᾶς παρακαλῶ νὰ τᾶχετε γιὰ
 σίγουρο πὼς ἂν εἴμουνε μόνο γλωσσολόγος, ποτές μου, ποτές, δὲ
 θὰ τολμοῦσα νὰνακατεφτῶ σὲ ζήτημα ποὺ ὅσο γλωσσικὸ κι ἂν εἶναι,
 εἶναι ὅμως ζήτημα φιλολογικὸ. Καὶ νὰ διῆτε πὼς κάθε φορὰ ποὺ
 μορφώνεται γλώσσα φιλολογικὴ, ὁ ποιητής ἢ κι ὁ ἀπλὸς φιλόλογος
 ἀναγκάζεται λίγο πολὺ νὰ κάμη τὸ γλωσσολόγο. Θάκούση πὼς
 μιλοῦνε οἱ συντοπίτες του, θὰ πάη σὰν τὸ Malherbe στὸ «πεφτο-
 πάζαρο» νάρπάξη ἀπὸ τοῦ πιὸ πρόστυχου, ἀπὸ τοῦ «χαμάλη»

1. Δημιουργεῖ γλῶσσαν τουτέστι μὲ λέξεις, τῶν ὁποίων τὴν ἔννοιαν δὲν
 γνωρίζει, ἀλλὰ νομίζει πὼς «τᾶκουσε».

τὸ στόμα τὴν ἀληθινὴ του, τὴν «καθαρὴ» λαλιὰ ἢ σὰν τὸν Ντάντε, θὰ μαζώξῃ λέξεις καὶ τύπους ἀπὸ διάφορες ντοπιολαλιές, γιὰ νὰ στήσῃ γλώσσα κοινὴ... Θέλω νὰ κατεβῶ στὴν Ἑλλάδα· θέλω νὰ τὴ διῶ· θάρχισω ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα τὰ τρισάγια· ἔπειτα θὰ πάω στὴν Κρήτη μας, τὴν ξαναγεννημένη· θὰ τραβήξω ὕστερα ἴσια μὲ τὴν Κύπρο, τὸ νησί τῆς πρωτόπλαστης Ἀγάπης· καὶ τότες θὰ περάσω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ νεβῶ στὸν Παρθενῶνα. Ἐναν ὕμνο θέλω νὰ ψάλω τῆς Ἰδέας. Ἐναν ὕμνο τῆς χρωστῶ. Τὴ γνῶρισα ψυχὴ καὶ σάρκα... «Νιώθω μέσα μου κάτι ἀθάνατο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μαραθῇ. Στὰ χέρια τοῦ Ποιητῆ μου τάφινω τὸ Ἔργο ποὺ τόσο τὰγαπήσαμε κ' οἱ δύο μας, τὸ Ἔργο τὸ ἱερό. Ἀκόμη καὶ σὰ δὲ θὰ μὲ βλέπετε κατόπι, ἐγὼ θὰ εἶμαι γιὰ ὅλωνῶ σας τὸν ἀγῶνα ἢ βοήθεια καὶ ἡ πίστη». Ἐτσι μοῦ μηνουῖσε ἡ ἄδολη ψυχὴ της, ἡ ἀθῶα ἢ παρθένα, ἡ παναιῶνια ποὺ εἶναι ἀγαθωσύνη γεμάτη. Μὴν κλαίτε, μάτια βουρκωμένα... Παντοῦ καὶ πάντα ἡ Καρδιὰ θὰ νικήσῃ. Θὰ διοῦμε μαζί της καὶ τὴ νίκη τῆς Ἰδέας. Τὴν Ἰδέα ὅπου πᾶς κι ὅ,τι κάμης, πλάϊ σου, μέσα σου, θὰ τὴ βρῆς. Θὰ τὴν ἀκούσῃς στὴ μουσικὴ ποὺ τραγουδᾷ τὸ θλιβερὸ της τὸ τραγούδι, θὰ ντιλαλήσῃ στὸν πόνο ποὺ σὲ παραδέρνῃ, στὴ φαντασία ποὺ θὰ νοίξῃ στὸ νου σου τὰ φτερά της... Ἀφτὴ θὰ σὲ κάμῃ καὶ ἄνθρωπο καὶ ἄντρα. Θὰ καταλάβῃς, ἅμα τὴν καταλάβῃς, καὶ τὴ θυσία. Θυσία γράφει, γράφει μεγαλεῖο κι ἀφέλεια ἢ καρδιὰ τῆς Ἰδέας. Μὴ λυπᾶσαι τὸν καημό, μὴ λυπᾶσαι τὰ δάκρυα, ποὺ σοῦ κόστισε τῆς Ἰδέας ἡ λατρεία ἢ ἡ θυσία ποὺ ἡ Ἀγάπη της σοῦ ἔμαθε, θὰ σὲ σώσῃ. Ἄγια μέρα εἶναι κείνη ὅπου σμίγει ὁ ποιητὴς μὲ τὴν Ἰδέα. Κάτι σημαντικό, κάτι πρωτόφαντο, κάτι μεγάλο ἀκολούθησε στὸν κόσμο. Ἡ ἀγάπη τῆς Ἰδέας, τῆς ὀδηγήτρας σου καὶ τῆς Ἐμπνέφτρας, τὴν ἀρχαία τὴν Ἑλλάδα θὰ σοῦ ἀναστήσῃ, ἀφτὴ, καὶ μόνη ἀφτὴ, πιστεψέ με, ὥσπου τὰ μάτια σου νὰ τὸ διοῦνε, θὰ μᾶς ζωντανέψῃ τὸν Παρθενό¹.

Τὸ «Ταξίδι μου» ἐκηρύχθη ὁ καταστοτικὸς οὕτως εἰπεῖν χάρτης τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν συγγραφέα τοὺς

1. Ἀμέσως ἀνωτέρω ἔγραφε «Παρθενῶνα». Κατόπιν τοῦ «ζωντανέματος» βέβαια θὰ γίνῃ ὁ «Παρθενῶνας» «Παρθενός».